

Marian Machinek MSF

Kościół w Niemczech wobec liberalizacji prawa o aborcji (1)

Poradnie małżeńskie i rodzinne, zajmujące się między innymi również poradnictwem dla kobiet w przypadku nieplanowanej ciąży, tworzą w Niemczech szeroko rozbudowaną sieć. Ich profil zależy naturalnie od finansujących je instytucji. Szerokie spektrum sięga od poradni jednostronnie podkreślających „prawo kobiety do własnego brzucha”, którym to hasłem legitymują się zwolennicy przerywania ciąży, aż po poradnie katolickie, stające jednoznacznie w obronie życia. Wydaje się, iż wśród wielu budzących kontrowersje tematów teologicznych, zdecydowana wola obrony życia poczętego była do tej pory wspólnym mianownikiem, łączącym niemieckich katolików ponad wszystkimi różnicami poglądów. Trwająca obecnie ostra kontrowersja związana z ingerencją Stolicy Apostolskiej w sprawę miejsca i roli katolickich poradni w państwowym systemie poradnictwa, zdaje się wystawiać tę jedność na niezwykle ciężką próbę. Ponieważ polski czytelnik nie ma, być może, wyczerpujących informacji na ten temat, warto przypomnieć historię i kulisy tego konfliktu.

Niemieckie prawo o aborcji przed zjednoczeniem Niemiec

Podczas gdy ustawa aborcyjna w byłej NRD dopuszczała legalność aborcji w pierwszym trzech miesiącach ciąży bez wielkich ograniczeń¹, zachodniemieckie prawo było w tym

¹W ustawodawstwie NRD prawo dziecka nienarodzonego do ochrony życia nie znalazło żadnego odbicia. Jeżeli aborcja dokonana była w legalnie pracującym gabinecie ginekologicznym w pierwszych 12 tygodniach po poczęciu, nie podlegała ona żadnym sankcjom. Zob. D Seeber, *Der gesamtdeutsche Streit um den § 218. Anmerkungen zum geltenden Recht und zu möglichen künftigen Regelungen*, w: „Herder Korrespondenz”, nr 44/1990, s. 411-416.

punkcie bardziej restrykcyjne. Obowiązujący w Niemczech od roku 1871 kodeks karny nie przewidywał żadnego wypadku dozwolonej aborcji. Reforma prawodawstwa niemieckiego dotyczącego (częściowej) legalizacji aborcji sięga roku 1927, kiedy to wprowadzono do kodeksu karnego tzw. indykację medyczną, tzn. możliwość niekaralnej prawem aborcji w przypadku zagrożenia zdrowia i życia ciężarnej, określając ten przypadek jako *ponadprawny stan zagrożenia* („*übergesetzlicher Notstand*”). Następne dziesięciolecia były nacechowane dążeniem do rozszerzenia prawnie niekaralnej aborcji poza medyczną indykację. Decydującym impulsem było złagodzenie praktyki sądowniczej. Podczas gdy zgodnie z szacunkami na początku lat siedemdziesiątych dokonywano w RFN rocznie od 75 000 do 300 000 zabiegów przerwania ciąży, liczba skazanych za ten czyn nie przekraczała 100 do 200 osób rocznie².

Droga do powstania ustawodawstwa aborcyjnego w Niemczech, leżącego u podstaw obecnie obowiązującej ustawy aborcyjnej jest nacechowana licznymi konfliktami między legislaturą a Sądem Konstytucyjnym, co może świadczyć o poważnych zastrzeżeniach i niepewności w dziedzinie etycznej kwalifikacji aborcji³. Sąd Konstytucyjny („*Bundesverfassungsgericht*”) decyzją z 25 lutego 1975 r. odrzucił próbę wprowadzenia w Niemczech ustawy umożliwiającej niekaralną aborcję w pierwszych trzech miesiącach ciąży, podjętą i przegłosowaną w parlamencie (w 1974 r.) przez koalicję SPD/FDP. Uzasadniając swoją decyzję Sąd podkreślił, iż użyte w projekcie ustawy określenie „przerwanie ciąży” nie może zmienić faktu, iż chodzi tu o zabójstwo. Podkreślono również, iż prawo ko-

²Zob. C. Roxin, *Entwicklung und Stand der gesetzlichen Regelung des Schwangerschaftsabbruches*, w: F. Böckle (wyd.), *Schwangerschaftsabbruch als individuelles und gesellschaftliches Problem*, „Schriften der Katholischen Akademie in Bayern”, nr 102, Düsseldorf 1981, s. 13-34.

³Zob. J. Römelt, *Freiheit, die mehr ist als Willkür. Christliche Ethik in zwischenmenschlicher Beziehung, Lebensgestaltung, Krankheit und Tod*, w: *Handbuch der Moraliheologie*, tom 2, Regensburg 1997, s. 154-161.

biety do samodecydowania nie przewyższa prawa do ochrony życia poczętego⁴.

W czerwcu 1976 r. dokonano w Republice Federalnej nowelizacji § 218 kodeksu karnego („Strafgesetzbuch”), dotyczącego aborcji. Punktem wyjścia ustawy jest generalne prawo płodu do ochrony życia oraz związana z tym prawem generalna karalność przerwania ciąży. Znowelizowana ustawa przewidywała niekaralność aborcji jedynie w przypadku zaistnienia czterech indykacji: medycznej (zagrożenie zdrowia kobiety), eugenicznej (poważna deformacja płodu), kryminologicznej (w przypadku ciąży powstałej w wyniku gwałtu) oraz socjalnej (w przypadku ciężkiej sytuacji kobiety ciężarnej)⁵. Ta ostatnia indykacja wywołała najwięcej głosów krytycznych i stała się później faktycznie uzasadnieniem około 80% wszystkich aborcji dokonanych w Niemczech. Umożliwiła ona bowiem dokonanie aborcji z powodu np. pragnienia zachowania przez kobietę dotychczasowego standardu życia czy też kariery zawodowej⁶. Ustawa przewidywała ponadto obowiązek poddania się poradzie lekarskiej co najmniej trzy dni przed dokonaniem aborcji. Celem tej porady miało być wyjaśnienie, czy faktycznie zachodzi jedna z indykacji przewidzianych ustawą oraz czy konflikt nie może być inaczej rozwiązany jak tylko przez aborcję. Przez fakt, iż aborcje dokonane na podstawie tych indykacji były finansowane przez kasy chorych, niejako wszyscy płacący składki byli zmuszeni do ich współfinansowania. Z tych też powodów Konferencja Episkopatu Niemiec potępiła nowelizację § 218 jako

⁴P. Hoffacker, B. Steinschulte, P.-J. Fietz, M. Brinsa (red.), *Auf Leben und Tod. Abtreibung in der Diskussion*, Bergisch Gladbach 1991, s. 362-370. W tym wyroku Sąd Najwyższy dokonał jednakże ograniczenia pojęcia życia ludzkiego, uznając, iż życie ludzkie zaczyna się na pewno od 14. dnia po poczęciu. Takie pojęcie życia ludzkiego sprawia, iż środki wczesnoporonne nie są kwalifikowane jako przerwanie ciąży.

⁵Zob. G. Dotzauer, *Ärztliche Ethik und Recht*, w: R. Gross, H. H. Hilger (wyd.), *Ärztliche Ethik*, Stuttgart 1978, s. 31-68.

⁶Zob. R. Beckmann (m.in.), *Abtreibung in der Diskussion. Fünfzig Behauptungen und ihre Widerlegung*, Krefeld 1991, s. 124.

krok w tył w rozwoju moralnej i prawnej świadomości narodu⁷, jak też zabroniła dokonywania aborcji na podstawie tej ustawy w katolickich szpitalach.

Jedynie indykacja witalna (zagrożenie życia matki i dziecka) mogłaby zdaniem niektórych moralistów uzasadniać dokonanie niekaralnej prawem aborcji, choć, jak zgodnie podkreślono we wspólnym oświadczeniu Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech oraz Komisji Episkopatu Niemiec, nie oznacza to, że dokonanie aborcji w tych przypadkach jest też moralnie usprawiedliwione⁸. Z wydanych przez biskupów niemieckich w 1976 r. zaleceń dla lekarzy można wywnioskować, iż w przypadkach szczególnych, gdy trzeba dokonać wyboru między groźbą utraty życia zarówno dziecka, jak i matki, a możliwością uratowania przynajmniej jednego życia, decyzja lekarza będzie respektowana⁹. Głównym zamiarem działającego lekarza nie byłoby w takim przypadku pragnienie pozbawienia życia dziecka, lecz ratowanie życia możliwego do uratowania w sytuacji konfliktowej, która nie powstała z winy człowieka. Choć w takich przypadkach wypowiedzi biskupów wskazywały na pewne okoliczności łagodzące, to jednak były one dalekie od ustanowienia zasady, iż w sytuacji konfliktowej życie matki stanowi wartość wyższą niż życie dziecka.

Upadek Muru Berlińskiego i zjednoczenie Niemiec stworzyło konieczność ujednolicenia prawa aborcyjnego. Od początku było jasne, że wobec faktu, iż społeczeństwo tzw. nowych krajów związkowych (NRD) jest w znaczącej części zsekularyzowane, bardzo trudno będzie utrzymać zachodniemiecką ustawę aborcyjną. Jednocześnie w kontrakcie zjednoczeniowym

⁷Zob. *Pastorales Wort der Deutschen Bischöfe (7.05.1976) zur Novelierung des § 218 StGB*, w: „Herder Korrespondenz”, nr 30/1976, s. 462-466.

⁸*Erklärung des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz zur Änderung des § 218 StGB (26.11.1973)*, w: „Kirchliches Amtsblatt für die Diözese Mainz”, nr 2/1974, s. 5-6. Urząd Nauczycielski Kościoła nie uznaje żadnego przypadku, w którym aborcja mogłaby być z punktu widzenia etyki obiektywnie dopuszczalna. Zob. E. Schockenhoff, *Ethik des Lebens. Ein theologischer Grundriß*, Mainz 1993, s. 323.

⁹Zob. *Die Deutschen Bischöfe. Zur Novelierung des § 218. Pastorales Wort. Empfehlungen für Ärzte und medizinische Kräfte in Krankenhäusern*, w: „Herder Korrespondenz”, nr 30/1976, s. 466-467.

między NRD i RFN z 1990 r. zaznaczono, iż do 1992 r. obowiązujący § 218 zostanie poddany nowelizacji, mającej zapewnić lepszą ochronę życia poczętego jak również konstytucyjnie zagwarantowaną pomoc kobietom ciężarnym w sytuacjach konfliktowych.

Nowe prawo aborcyjne

25 czerwca 1992 r. niemiecki Parlament uchwalił większością głosów ustawę, zastępującą dotychczasowy tekst § 218, a przewidującą wprowadzenie w miejscu dotychczasowych indykacji model czasowy (niekaralność aborcji w pierwszych trzech miesiącach po poczęciu z uprzednim obowiązkowym poddaniem się poradzcie). Model ten pozostawia decyzję o dokonaniu aborcji jedynie w gestii ciężarnej, stawiając niejako prawo kobiety do samostanowienia ponad prawem dziecka poczętego do ochrony życia. Nie sposób było nie dostrzec w tym modelu zasadniczej sprzeczności ze wspomnianym wyżej wyrokiem Sądu Konstytucyjnego z roku 1975, ponieważ prawo kobiety do samostanowienia zostało pryncypialnie uznane za wyższe niż prawo dziecka do życia.

Nowy § 218 rozpoczyna się deklaracją, iż przerwanie ciąży jest *karalne* („strafbar”). Już jednak kolejne ustępy ustawy precyzują warunki, pod którymi aborcja nie jest sprzeczna z prawem („nicht rechtswidrig”), czyli przestaje być karalna. Ma to miejsce wtedy, gdy od poczęcia upłynęło nie więcej niż dwanaście tygodni, gdy kobieta się tego domaga oraz gdy posiada ona poświadczenie zasięgnięcia porady w zatwierdzonej przez państwo poradni, przy czym rozmowa w poradni powinna mieć miejsce co najmniej trzy dni przed dokonaniem zabiegu, aby kobieta miała czas na dokonanie wyboru. Biskup Lehmann stwierdził jasno, że mamy tu do czynienia z karykaturą roli, jaką ma spełniać obowiązkowa porada.

W wyniku interwencji wielu instytucji, między innymi rządu Bawarii, w Sądzie Konstytucyjnym dokonano poważnych zmian w tekście ustawy. Zgodnie z wyrokiem Sądu Konstytucyjnego

z 28 maja 1993 r.¹⁰ określenie aborcji dokonanej pod przewidzianymi w § 218 warunkami jako niesprzecznej z prawem („nicht rechtswidrig”) jest niedopuszczalne, gdyż oznaczałoby to, iż aborcja w takich przypadkach jest dozwolona. Aborcja pozostaje generalnie *sprzeczna z prawem* („rechtswidrig”), jednak pod pewnymi warunkami prawodawca może odstąpić od wymierzenia kary. W takich wypadkach aborcja staje się *niekarna* („straffrei”)¹¹. W ten sposób Sąd Konstytucyjny uznał, iż obowiązek urodzenia poczętego dziecka nie może być dowolnie interpretowany przez rodziców, lecz stanowi część zagwarantowanego konstytucją obowiązku państwa do ochrony życia. Wyrok Sądu Konstytucyjnego podkreśla również, iż sprzeczność aborcji z prawem nie wynika z przesłanek religijnych, lecz stanowi część społecznego konsensu, na którym bazuje konstytucja. Jednocześnie jednak wyrok ten stwierdza, iż jeżeli ustawodawca pragnie odstąpić od wymierzenia kary, musi zadbać w inny sposób o zagwarantowanie ochrony życia. Takim innym sposobem miała być próba pozyskania kobiety ciężarnej jako „sprzymierzeńcy” w ochronie życia przez ukierunkowane na ochronę życia obowiązkowe poradnictwo, poprzedzające dokonanie aborcji¹².

Jednocześnie wyrok Sądu Konstytucyjnego określa, iż rozmowa z kobietą ciężarną w ramach przewidzianej ustawą porady powinna wprawdzie przebiegać na korzyść nienarodzonego życia, ale jednocześnie powinna być otwarta na wszystkie opcje („ergebnisoffen”) i nie powinna poddawać kobiety ciężarnej jakiegokolwiek presji. I choć cel porady został w 1995 r. jeszcze raz sprecyzowany i określony jako ochrona nienarodzonego życia, które wobec prawa kobiety do samostanowienia zawsze posiada własne prawo do życia, to jednak postulat otwartości porady został utrzymany¹³.

¹⁰Zob. *Das Urteil zu § 218 StGB – in Wortlaut und Kommentar*, w: „KritV” (wydanie specjalne), nr 76/1993, s. 9-115.

¹¹Zob. *Rechtswidrig, aber straffrei. Zum Abtreibungsurteil des Bundesverfassungsgerichts vom 28. Mai 1993*, w: „Herder Korrespondenz”, nr 47/1993, s. 339-344.

¹²Zob. E. Schockenhoff, *Ethik des Lebens*, dz. cyt., s. 326-328.

¹³Tamże, s. 326.

Parlament niemiecki nadał ostateczny kształt nowej ustawie aborcyjnej 29 czerwca 1995 r. („Schwangeren- und Familienhilfeänderungsgesetz”), uwzględniając korekty wynikające z wyroku Sądu Konstytucyjnego z 1993 r., wykorzystując jednak jednocześnie pole manewru, które wyrok ten pozostawił w odniesieniu do prawnej kwalifikacji aborcji w pewnych przypadkach. Ustawa uznaje zatem aborcję jako niesprzeczną z prawem w przypadku zaistnienia następujących indykacji: kryminologicznej (ciąża powstała w wyniku gwałtu), medycznej (niebezpieczeństwo dla zdrowia i życia kobiety ciężarnej), w którą włączono również indykację embriopatologiczną (dawna indykacja eugeniczna – niebezpieczeństwo nieodwracalnego uszkodzenia płodu)¹⁴. W przypadku zaistnienia tej ostatniej indykacji ustaje obowiązek poddania się obowiązkowej poradzie, a czas dokonania prawnie dozwolonej aborcji wydłuża się praktycznie aż do momentu porodu.

Sytuacja Kościoła wobec zmiany ustawy o aborcji

Nowa ustawa aborcyjna postawiła Kościół katolicki w Niemczech w bardzo trudnej sytuacji. Jeszcze przed wejściem w życie nowej wersji ustawy aborcyjnej Przewodniczący Konferencji Episkopatu Niemiec, biskup Karl Lehmann, zapowiedział, iż promulgowanie takiej wersji § 218 uniemożliwi poradnikom katolickim wydawanie poświadczeń udzielenia porady kobietom ciężarnym. Kościół miałby prowadzić nadal swoje poradnie, lecz nie w ramach państwowego systemu poradnictwa¹⁵. Katolickie poradnie zostały założone właśnie po to, aby móc skutecznie ratować życie, pomagając jednocześnie kobietom, które zaszły w niechcianą ciążę. Wśród wszystkich 1686 poradni dla kobiet ciężarnych, działających w Niemczech znajduje się 264 katolickich poradni¹⁶, co stanowi nie tylko poważny pro-

¹⁴Zob. J. Römel, *Freiheit, die mehr ist als Willkür*, dz. cyt., s. 160.

¹⁵Zob. § 218: *nach der Parlamentarischen Entscheidung*, w: „Herder Korrespondenz”, nr 46/1992, s. 248-248.

¹⁶Liczby są podane za biuletynem „Katholische Nachrichten Agentur” z 23 IX 1999.

cent ogólnej ich liczby, ale także alternatywę dla poradnictwa państwowego, często zainteresowanego jedynie w „pomocy” kobiecie, a nie w ratowaniu życia nienarodzonego. Nowa ustawa uczyniła jednak poradnie katolickie częścią systemu, przyzwalającego na niekaralne, a więc legalne dokonywanie aborcji. Wbrew własnej woli Kościół stał się, jak to określił R. Spaemann, *wspólnikiem organizacji aborcyjnej*¹⁷.

Nic więc dziwnego, że wiele środowisk katolickich wyraziło ostry sprzeciw wobec ustawy tak rażąco sprzecznej z konstytucyjnym obowiązkiem państwa do ochrony życia, nazywając nowy system *państwową maszyną zabijania*¹⁸. Szczególnie ostrej krytyce został poddany fakt, iż w związku z nową ustawą aborcyjną prawodawca zobowiązuje rządy krajów związkowych do zapewnienia sieci ośrodków dokonujących aborcji, aby każda kobieta, pragnąca poddać się temu zabiegowi, nie musiała spotykać się ze zbyt wielkimi trudnościami i kosztami, wynikającymi z odległości do najbliższej kliniki aborcyjnej.

¹⁷ Zob. R. Spaemann, *Verantwortung für die Ungeborenen*, w: „Schriftenreihe Juristen-Vereinigung Lebensrecht” nr 8, Köln 1991, s. 13-30.

¹⁸ Zob. C. Jäger, *Einsatz für die ungeborenen Kinder. Nach der Neuregelung des § 218*, w: „Kirche heute”, nr 11/1995, s. 17-20. W specjalnym memorandum 77 parlamentarzystów postawiło rządowi cały katalog pytań, bazując na obowiązku rządu oceny konsekwencji zastosowania nowego prawa aborcyjnego. Zob. *Ist der Bundesregierung bekannt...?*, w: „Kirche heute”, nr 7/8/1996, s. 19-21 oraz „Kirche heute”, nr 9/1996, s. 31-34.

